

РЕЦЕНЗИЯ

на научните постижения и публикации
на доц. д-р Тодор Христов Дечев

за конкурса за академичната длъжност **професор**
в професионално направление 2.1. Филология (Теория и история на литературата – Теория
на литературата)

Рецензент: доц. д-р Дарин Тенев,
Софийски университет „Св. Климент Охридски“

В обявения конкурс за професор по професионално направление 2.1. Филология (Теория и история на литературата – Теория на литературата) за нуждите на Факултета по славянски филологии, обявен във в-к „24 часа“ / Държавен вестник, бр. 87 от 19.10.2021 г., участва само един кандидат – доц. д-р Тодор Христов Дечев.

Представените от кандидата публикации във връзка с конкурса включват две монографии и петнадесет статии, две от които публикувани в съавторство; от двете монографии едната е на английски език и е публикувана в Routledge, а другата е издадена в УИ „Св. Кл. Охридски“; от статиите една е публикувана в издание, индексирано в Scopus, десет са в списания с научно рецензиране, а четири са глави в колективни монографии, всичките на английски, три от Routledge и една от Bloomsbury. Кандидатът е участвал в многобройни научни проекти, национални и международни; изнесял е многобройни доклади на научни конференции у нас и в чужбина. От началото на 2002 преподава в Катедрата по теория на литературата към Факултета по славянски филологии на СУ „Св. Климент Охридски“, където води основния курс по увод в литературната теория, както и многобройни курсове в бакалавърски и магистърски програми. Ръководил е успешно голям брой магистранти; вече трима от докторантите му са защитили своите дисертации. Още тук бих искал да подчертая, че кандидатът покрива всички формални изисквания – както свързаните с научната, така и тези, свързани с педагогическата дейност – на конкурса за длъжност професор.

Представените за конкурса материали са само малка част от публикациите, участията в проекти, докладите, изнесени на конференции, които чертаят научната траектория на доц. Христов. Дори само бърз поглед към публикациите – осем монографии и над сто статии, публикувани в реномирани издания – ще покаже изключително високата му продуктивност, но това, което е наистина впечатляващо е до каква степен разнообразните теми на доклади и статии, различните проблеми, които обсъжда, многото посоки, в които отвеждат заниманията му, са обединявани не просто от общи интереси, а от внимателно и последователно развивана изследователска програма, която включва разработването на собствена методология и създаване на специфична перспектива, която да позволява наблюдението и анализа на незабелязвани, игнорирани и подминавани феномени, и така тази висока продуктивност е свидетелство не само за удивителна трудоспособност, но и за научна иновативност и впечатляваща консистентност на цялостен научен продукт. От първата му книга, върху селските бунтове, от 2007 г. (*Легитимизмът на държавната*

власт и селските бунтове от 1900 г.), до най-новата му книга върху домашните скандали (*Врява и ярост. Археология на семейния скандал*), едната от двете монографии, представени за конкурса, през преводите му на Х. Гарфинкъл (*Изследвания по етнометодология*, 2005) и Рей Чоу (*Времето на света-мишена*, 2010), през текстовете му около понятието за стойност, работите около суверенността (и на първо място *Свобода и суверенност в Априлското въстание*), изследванията на социализма или по-новия сноп от разработки върху конспиративните теории, включващи част от предадените за конкурса статии и втората монография (*Impossible Knowledge. Conspiracy Theories, Power, and Truth*), тази консистентност на научната траектория – или също, на изследователския курс – на Тодор Христов може да бъде проследена и реконструирана. Тя е движена от един фукоянски интерес към разпръснатостта на властта, с особено внимание към измерението на всекидневното, за да се очертаят отношенията между *власт, съпротива, свобода, право, знание и истина*. Това очертаване не дава застинала, стабилна картина, а улавя динамиката, множествеността, зевовите, разрывите, пречупванията, измененията и изменимостта на описваните феномени и ситуации, посредством един подход, развиващ фукоянския апарат и допълващ го с теории на фикцията, политическата философия, теорията на речевите актове, неопрагматистка философия, психоанализа, деконструкция, критическа теория, анализ на разговори, етнометодология, рефлексивна социология, социоанализа, шизоанализа, семиотика и др. Този подход, който бих определил като пост-фукоянски, въпреки многото извори и многото нишки, които събира, не е еkleктичен. Той е развитие на онова, което от средата на 1980-те години се нарича „Теория“, с главна буква, но развитие, фокусирано изрично върху посочения възел от отношения, и изграждащо кохерентен инструментариум, гарантиращ, че използването му не предполага лесна инструментализация, а изисква насочване към сингуларното в повторението, към уникалното и конкретното. Големият въпрос, за който бих твърдял, че движи научния интерес на цялата тази изследователска програма и нейната комплексна методология, е въпросът за възможната и невъзможна *съпротива*, който винаги е свързан с проблема за *страданието* и за *онези, които нямат сили*, които са слаби. Власт, право, истина, знание са разпитвани всеки път в контекста на феномени и ситуации, при които има някой, поставен в позиция на слабост, и е правен опит неговият глас да бъде чул, неговите опити за съпротива да бъдат разбрани и осмислени.

Всъщност, в материалите, предадени за настоящия конкурс, ясно се вижда кристализирането на подхода на Христов с изключително специфичния начин, по който е намерено съответствие между методологията, понятийния апарат, от една страна, и анализирания феномени и ситуации, от друга. Така например, в текстовете, посветени на конспиративните теории, това, което насочва изследователския поглед съвсем не е опитът за разобличаване на безпочвеността на тези теории, а особената ситуация, която ги поражда, ситуация, предполагаща да се знае онова, което не може да се знае, и в този смисъл някаква истина отвъд знанието и властта, несигурна истина на слабия, който търси алтернатива на статуквото със страстната си реч като опит за опълчване на реда, а не отклонение от него (тук с „опълчване“ и „отклонение“ предавам не особено добре сполучливия израз на Христов, с който назовава субекта на конспиративните теории: “defiant rather than deviant”, *Impossible Knowledge*, p. 99). Опитите за разобличаването на това невъзможно знание не само не могат да го разберат, но и поддържат ситуацията, която го извиква. Затова е нужна теория, която да чуе другояче онова, което говорят субектите на конспиративните теории, теория, която да стъпи върху схващането за власт и управление на Фуко, но да има по-

разгърнат апарат за анализ на изказвания, да може да взима предвид контрафактуални изрази и фикционализиращи актове, без да губи критическия си аспект. (За особеното фикционализиране в конспиративните теории, например, Тодор Христов предлага силен анализ в статията „Съмнителни фикции“ (“Suspicious Fictions”), където анализира *Вълчи капан* на Христо Калчев и показва как се създава ефект на реалност чрез фикционализиращи актове, трансгресиращи действащите прагматични конвенции за фикцията. Като теоретичен ход, това изисква да се надгради Фуко с теорията на В. Изер, а Изер да бъде допълнен с Фуко. Резултатът не е нито Фуко, нито Изер, а елемент от собствената теория на Тодор Христов. Това специфично теоретизиране може да се открие във всички текстове, предоставени за конкурса.)

Също съгласуване на анализирания обект и теоретичната работа се вижда и в книгата за семейните скандали, която опитва да разбере говоренето на тези, които говорят „така, както не се говори“, и „казват онова, което не може да се каже“, да разбере казаното от тях отвъд или отсам редуцирането му до шум. Но това предполага дискурсивният анализ да бъде допълван с теория на речевите актове, етнометодология, анализ на разговори, теорията на припева на Делюз и Гатари и т.н. Резултатът е строга понятийна рамка, която позволява да се вижда онова, което е било невидимо, да се чуе смисълът на онова, което досега е било просто шум. В теорията, която книгата за семейните скандали изгражда, са очертани конюнктивните отношения между казано и неказано, дизюнктивните отношения на казаното с това, което може или не може да се каже (и ситуацияите на преговарянето на тези условия за възможност), вплетеността на тези отношения с въпросите за желанието, властта, капитала, за да се очертаят трите полета, които трябва да се следят: асоциираното поле на актуални и възможни изказвания; корелативното поле на обектите, на субектните позиции, на дискурсивните фигури и понятията; дискурсивната икономия, която като допълнително поле определя стойността на казаното през движенията на власт и желание. Има препратки към Фуко, Делюз, Йелмслев, Остин и други, но заеманите понятия и термини са видоизменяни и предефинирани така, че да успеят да уловят специфичното в семейните скандали и дискурса върху тях, както той се е развивал исторически през времето, пресичайки различни дисциплини, от педагогика през психология и социология до семейна терапия.

Оттук следва да се кажат две неща за теорията, развивана от Тодор Христов, която кристализира особено ясно в материалите, предадени за конкурса. На първо място, това *не е обща теория*, която да даде еднозначен отговор на поставяните въпроси веднъж завинаги, а е теория, обърната към своя обект, по-скоро теоретизация, изхождаща от определена *теоретична нагласа, настроена към своя обект* чрез тройното питане за страданието, за възможната или невъзможна съпротива, за разпределението на сили. На второ място, и тъкмо поради посоченото настройване към обекта, който всеки път е специфичен, локален, контекстуализиран, тази теория е *отворена*. Отворена е в поне два смисъла. От една страна, тя не е завършена, а продължава да се развива с всеки нов анализ, с всяко ново наблюдение. От друга страна, тя е отворена и защото предвид спецификата на обекта на анализ, може да поема в себе си допълнителни теории, да си помага с досега отсъствали или неспоменавани автори. В книгата за семейните скандали, например, за този особен обект, който е домашния скандал, е било нужно да се привлекат теориите на семейната терапия – но не за да се преразкажат като даващи истината на явлението, а за да се огледат критически и да се види

какво от тях би могло да бъде използвано в опита да се разбере този „шум“, който не е просто шум.

Несъмнено, тази отвореност на теорията позволява да се мислят винаги и други възможности за нейното обогатяване, други пътища за нейното развиване. Дискурсивният анализ на Христов така би спечелил от обръщането си към разграничението на Освал Дюкро между говорител (*locuteur*) и субект на изказване (*énonciateur*), въз основа на което той дава конкретни инструменти за анализ на полифонични изказвания. (Виж напр. Oswald Ducrot, *Le dire et le dit*, Paris: Éditions de Minuit, 1984, pp. 171-233.) Или, анализът му на мястото на свободата в *Отклонение* на Блага Димитрова (в подглавата „Революция между двама“ от *Врява и ярост*) би се задълбочил, ако вземе предвид влиянието на екзистенциализма, на Бовоар и Сартр, върху рамката на романа – с което би обогатил и собственото си понятие за свобода. Но подобни препоръки не отнемат от стойността на теоретизациите, а единствено подчертават особеността им статут и тяхното, така да се каже, гостоприемство към чужди концепции и идеи.

Това, че теорията не е обща теория, че е настроена към своя всеки път специфичен обект и че е отворена, не означава, че това не е една теория. Напротив, става дума за една теория, която продължава да се развива и която предлага все по-богат понятиен апарат за анализи далеч отвъд досега анализирания феномени и ситуации. Ще дам само един пример за това, с понятието за *страстна реч*, развивано от Т. Христов, което заема централно място както в *Impossible Knowledge* (pp. 70-73), така и във *Врява и ярост* (с. 191-237, 238-239), а също и в някои от статиите. То е заето от Стенли Кавел, представител на неопрагматизма и философията на обикновения език, но както с всички други понятия, с които си служи Христов, е предефинирано. При Христов то означава речеви актове на страст, които са успешни, когато импровизират с конвенциите по такъв начин, че да накарат другият да се ангажира с тях, да им отговори също със страст, при това на момента щом ги възприеме, и по този начин признае правото на субекта на тези актове. В книгата за семейните скандали страстната реч позволява да се анализират и разберат ходове в рамките на такъв скандал, където сривовете на езика продължават страстно да говорят, за да кажат онова, което не може да се каже. В книгата за конспиративните теории страстната реч е свързана с паресията, чрез която лишеният от власт да накара властимащия да признае правото му. Така понятието надхвърля конкретните случаи и конкретната проблематика, през които е развивано. Както Христов сам пише във *Врява и ярост*: „Мисля, че понятието, което опитах да изградя, може да бъде прилагано към сцени на страстна реч извън дома, например, към политически конфликти, към протести, които не формулират искания, към сцени на съблазняване, към култовата среда на ню ейдж, дори към конспиративните теории. Но преди всичко се надявам то да допринесе за една полемология на всекидневието.“ (с. 239) Всички посочени области на страстната реч са свързани с конкретни анализи, които Христов е развил и предложил другаде. Но те не изчерпват сферите на възможна употреба, напротив, те указват към места и начини на употреба на страстна реч, които ги надхвърлят. Полемологията на всекидневието, която назовава един от най-важните аспекти на теоретичната програма на Христов, може да бъде тепърва развивана в неподозирани насоки, както той сам не спира да демонстрира.

Същевременно тази отворена теория поражда в отделните случаи и специални теории, чиято значимост не бива да се подценява. Такъв е например случаят с онова, което

бих нарекъл специална теория на времето при семейните скандали. Без това да е изведено по какъвто и да е начин като самостоятелна тема, времето на семейния скандал е проблематизирано и пресича цялата книга като въпрос, на който теорията на Христов дава отговор. Бързата реконструкция на този отговор, на тази специална теория на времето на семейния скандал, би изглеждала така. Времето на скандала е двойно. От една страна, то е времето, което причинява скандалите между членовете на семейството. Тук са спешността на „стига толкова“, „вече трябва“ и „не мога повече“ (с. 138), това, което „руши настоящето“ и „препречва бъдещето“ (с. 140), немощта на „вече не“, „още не“ и „никога вече“ (с.150), разломите, откъсващи дните от хода на времето (с.170-171), сериализирането на дискурсивните събития (с.186). Тук е времето като изгубено, а също и времето като непреживяно. От друга страна, времето на скандала е времето на самото протичане на скандала с неговия ритъм и повторителност, но също с начина, по който руши всекидневните регулярности и навици, с начина, по който произвежда темпорални пукнатини. Тези две страни на времето се оглеждат една в друга и се допълват. Имплицитната специална теория на времето при семейния скандал у Тодор Христов показва отгук, че времето на скандала е разпад и разпръскване на хронологичното време в две посоки. Веднъж по отношение на минало и бъдеще. Случилото се минало се отразява в неслучилото се, неприключилото минало раздира с раната си възможността времето да продължи напред, бъдещето се проваля. Втори път, по отношение на настоящето, което сякаш диктува ритъма на протичане на скандала. Христов говори за особената функция на „сега“ като третото условие за успешността на страстната реч (първите две условия са засягането и желанието). Сегашният момент е решаващ тъкмо като момент, когато вече няма време (с. 208, 217), поради което той се появява като „пукнатина между два мига“ и създава усещане за спешност (с. 220).

Това време на скандала в специалната теория на Христов не е откъснато, а е неразривно преплетено с дискурсите върху семейните скандали, които активно участват и определят какво всъщност ще е бил един семеен скандал, дискурсите на възрожденската педагогика, на фашистката психиатрия, на марксистката социологизирана психология, обясняваща сблъсъците със социални сили и т.н. *Врява и ярост* проследява тези дискурси от средата на 19 в. до началото на 21 в. през литературни текстове, които в духа на Новия историзъм са поддържани в разговор с текстове от всякакъв друг порядък – и всеки път анализите продължават да изграждат и обогатяват специалната теория на времето на скандала. Едва след това проследяване идва главата върху страстната реч, която въз основа на вече направеното завършва книгата със собствената теория на Христов, която позволява на читателя сега да се върне и препрочете предишните глави в различна светлина. Така например, втората страна на времето на скандала, сегашният момент като момент на спешност, пукнатина между два мига, е разгърната пълно едва тук, но без нея ритъмът на скандала би останал необясним. Едва тук става пълна картината на скандалното време с двете му лица и това позволява да се обяснят внезапните избухвания и стихвания, „малките взривове, които накъсват тромавия ритъм на всекидневния [...] живот“ (с. 112)

Още такива специални теории, които отворената теория на Христов гради, включват теорията на фикциите на семейните скандали (разкриваща произведенията върху домашни свади като фикция на втора степен, доколкото елемент на фикционализация по необходимост трябва да се предположи още на нивото на протичането на скандала – срв. с. 144) и други. Тези специални теории дават допълнителна стойност на цялото начинание,

защото позволяват историзиращи теоретизации, които едновременно умеят да улавят убогливите феномени и ситуации на всекидневните войни и заедно с това да предоставят критически апарат, който да се използва и при анализа на различни проблеми.

Приносите в тази насока на Тодор Христов са изключително ценни. Наред с вече посочените предимства на неговата изследователска програма, бих споменал поне още едно – този тип развиване на Теорията с главна буква подпомага диалога между различните дисциплини и показва колко теорията на литературата може все още да служи на други дисциплини и колко все още може да черпи от тях.

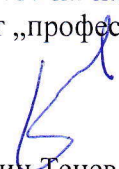
Този разговор с други дисциплини, този разговор между различни теории, при Тодор Христов не остава само на нивото на личната му теория, той преминава непосредствено в разговор с цяла редица от български и чужди изследователи и мислители. Представените материали свидетелстват с достатъчна сила за този непрекъсващ разговор: от статиите, писани в съавторство до препратките, споровете, подеманията на вижданията на свои колеги в бележки под линия и в аргумента на основния текст, той участва активно в научния живот и повдига нивото на неговите дебати.

Накрая бих искал да добавя накратко за преподавателската дейност на кандидата. Имах щастието години наред да вода с него магистърски курсове и да следя това, което прави, и имам богати лични впечатления от тази страна на неговата активност. Разговорите между дисциплини пронизват занятията му и ентусиазират студентите. Начинът, по който той всяка година във всичките си курсове – във *всичките* си курсове – не спира да въвежда нов материал, не спира да обновява съдържанието, не спира да търси предизвикателствата на съвремието, не спира да предизвиква мисълта и активността на студентите, е впечатляващ и достоен за възхищение.

От казаното, колкото и малка част от научните и преподавателски достойнства на кандидата да представя то, би трябвало да се вижда достатъчно, че той и формално, и съдържателно надхвърля изискванията за длъжността „професор“.

Приложената справка за приносите отразява коректно изследователските (научни и научно-приложни) достижения на кандидата.

Въз основа на изложеното по-горе убедено препоръчвам на членовете на научното жури на доц. д-р Тодор Христов да бъде присъдена академичната длъжност „професор“!

доц. д-р Дарин Тенев

06 март 2022 г
София